

FRONT-LINE

Marjan Rožanc

Manihejska kronika

Mladinska knjiga, Ljubljana 1990

Rožanca smo do sedaj poznali predvsem kot pisatelja avtobiografskih del, ki jih je zelo spretno spreminjal v scenarije, kar je na Slovenskem redko; to seveda kaže na to, da so bila prozna dela v sebi sklenjena in da so imela obnovljivo vsebino, torej trdno fabulo. Za prozo z močnimi avtobiografskimi elementi je značilen predvsem »pogled od strani«, pogled nekoga, ki ne pripada povsem nobeni skupini, na primer otroški pogled na vojno v predmestju, pogled nedolžnega na preiskovalni zapor.

V zadnjem času je takšno pisanje zamenjalo in izrinilo predvsem ukvarjanje s človekovim bivanjem oziroma s tistimi segmenti, ki osvetljujejo razmerje med človekom in tistim najvišjim, ki ga presega. Ukvarja se torej s končnimi in najvišjimi vprašanji človekovega bivanja, z odprtostjo človeka do drugega in do lastne resnice, ki jo najde posameznik, na primer v askezi (*Lectio divina*) ali v trpljenju (škof Baraga v *Indijanski zimi*). Rožančeva zadnja dela so torej izrazito usmerjena k bogoiskateljstvu, pa tudi k veri, ki je bila prej – na primer v *Legendi o Anki Moščanki* – ironizirana; dvom in distanca sta se zmanjšala.

Obsedenost s človekovo eksistenco, ki se je pojavila v Rožančevi pozni prozi, se je rešila zlepljenosti z literaturo in se osamosvojila v esaju. *Manihejska kronika* je zbirka nekaj manj kot dvajsetih esejev; kronika zato, ker so pisani v malo več kot poldrugem letu, vsak mesec – z izjemami – po eden. V njih se Rožanc loteva vsega mogočega, ob čemer lahko spregovori o svoji eksistenci, veri, vrženosti v svet, tesnobi in samoti.

Najpomembnejša tema je vera; eseji so izpoved o tem, kako necenjeno, pa zato plemenito in za pisatelja edino mogoče je verovati in s tem krotiti svojo samovoljo ter vzpostavljati odnos z ljudmi in s svetom. Prvi esej *Obrat k veri* je morda najbolj značilen, saj misli, ki jih vsebuje, prežemajo vso knjigo in povezujejo posamezne eseje. Rožanc izpostavi novoveški subjekt, ki ga odlikuje kartezijanski »mislim, torej

sem«, radikalni kritiki. To je že stalnica, bolj zanimivo je, da se ga Rožanc loti z na videz anahronističnim krščanstvom. Samovoljo subjekta in njegovo dejavnost, s katero posiljuje svet in peha sebe v nevrotični konflikt, kritizira s stališča verujočega, pa kljub temu dvomljivca. Sploh predstavlja Rožancu obrat k veri vsako razmišljanje, ki prizna, da se človek ni ustvaril sam, da je nad njim vsaj še Stvarnik, s tem pa se že odpre sočloveku in svetu, postane sposoben ljubiti in biti, ne le imeti. Takšno odprtost enači Rožanc s pesniško zvedavostjo, in zato je obrat k veri že tudi obrat k umetnosti; religija, torej vnovična povezava s svetom, je z umetnostjo nujno povezana in za vse večne čase zvezana. Tako je umetnost vedno bogoiskateljstvo, je peti evangelij, je temna plat krščanstva.

Rožanc govori ves čas s horizonta krščanstva, ki je zadnji člen v verigi grško-rimsko-krščansko in torej nadaljevanje in zadnja še avtentična oblika zahodne civilizacije, saj sta humanizem in novoveški subjekt kot njegova posledica že deviacija, ponotranjenje Boga, ki omogoča samovoljo in odvzema bivanju njegovo duhovno dimenzijo. Duša je po njegovem mnenju krščanska. V njenem imenu se odreka vsem ateističnim poskusom revitalizacije svetega. V svetem vidi le zunanjo pojavnost Boga, sveto je torej vedno vezano le na institucijo, na posredništvo. Rožančeva kritika svetega ni konfesionalna, saj je ves čas odpadnik in dvomljivec, zagrizen nasprotnik vseh predpisov, ki naj bi usmerjali njegovo vero. Vztrajanje na krščanstvu ga tako izloča tako iz Cerkve kot tudi iz vseh tistih krogov, ki jim je oklicana smrt Boga nekaj samo po sebi umevnega, v imenu svoje vere je izključen tudi iz vsakega kroga, ki prisega na pomembnost narojenega, na prednost roda pred pripadnostjo duhovnemu občestvu.

Ravno s stališča krščanstva se loti tudi slovenskega gentilizma, ki se je v časih pisanja esejev bohotal in razraščal. Zato vsebuje *Manihejska kronika* nekaj esejev, ki neusmiljeno šibajo in razgaljajo tako gentilizem kot slovensko samozaverovanost in topoumnost, ki se kaže predvsem kot ksenofobija in strah pred napredkom. Strah pred tujci, torej pred slovenskimi sosedi, je po Rožančevem mnenju posledica zavrtosti in nezmožnosti naroda, da bi sprejel višjo obliko civilizacije, torej krščanstvo in z njo Evropo, pa naj gre za Oglej ali za protestantizem. Presenetljivo je, da Rožanc prevrednoti prekrščevanje, v katerem vidi nujni pogoj napredka. Nezmožnost sprejetja nove vere in vključitve v novo duhovnost pripiše zaostalim in topoumnim, krščanstvu pa prizna veliko mero odprtosti do vseh poganskih in sploh niže razvitih religij.

Podobno uničujočo kritiko poda v enem od dveh »duhovnih potopisov«, v vtisih z obiska Jeruzalema in Svete dežele, v katerem ob zgodovini judovstva in njegovega udejanjanja v državi Izrael primerja izvoljeno ljudstvo s Slovenci; oboji so univerzalnega Boga spremenili v partikularnega, narodnega Boga, oboji se sklicujejo na svojo zavezo

z Bogom, ki jim omogoča samovoljo in samozadostnost. Da se zgolj vedejo kot izvoljeno ljudstvo, ne da bi to (še vedno) res bili.

V *Manihejski kroniki* je nekaj esejev, iz katerih ni ves čas v oči bijoče, da Rožanc izhaja iz grško-krščanske kulture, da iz nje črpa smisel in vsebino svojega obstoja. Ob tistem, v katerem ob Buharinovi rehabilitaciji razmišlja o problematičnem razmerju med rabljem in žrtvijo, to imenitno ponazori s spomini na svoj Proces pred vojaškim sodiščem, je tak gotovo tisti, v katerem nam – nedovzetnim za njegovo veliko ljubezen, nogomet – obudi spomin na zlate čase te igre, ko so vsi slovenski intelektualci hodili na posvečenim prireditvam namenjen bežirajski stadion. V igri, ki se dogaja med moštvi, vidi primer »nedoločene in nespoznavne igre s svetom in za svet«, v katerem pa nismo le pasivni, temveč tudi svobodni partnerji. In ravno ob nepredvidljivosti igre z žogo se odrekamo dokončni podobi Boga in samega sebe. Podoben je esej o tem, zakaj ženske pišejo erotično poezijo, ob tej temi pa razmišlja o vlogi spolnosti, o potrjevanju ženske le skoz moškega in o razmerju med telesnostjo in duhovnostjo, med erotiko, ki vodi k tistemu samopozabljenju v Enem, in redukcijo človeka na spolovilo, na spolnost.

Rožanc se ima ves čas za kristjana, pa vendar da naslov svojim esejem *Manihejska kronika*, ne pa, na primer, Hoja za Kristusom. To je seveda zato, ker je Rožanc docela pošten in zato včasih kontroverzen pričevalec svoje lastne poti k veri, enkrat personalist, drugič »moralni radikal« in ubesedovalec ene same morale, ki je absolutna, ena sama in večna, zato pa veljavna za vse ljudi; drugič spet se ponaša s tem, da je manihejec, da mu je dana tista redka pozicija izbranca, ki lahko zviška gleda na dejavnost zla v svetu in se ob tem – včasih tudi škodoželjno, to sam prizna – naslaja in zabava. Drugič spet zatrdi, da je treba neizprosno in brez kompromisa izganjati zlo in se boriti proti njemu. Vsekakor pa Rožančevo pisanje odlikuje nepristajanje na instant resnico, na sprejetje nečesa, česar ni sam doživel, in docela samotna in s tem strašna pozicija nekoga, ki je zaradi svojega nekonformizma izrinjen iz vseh volčjih tropov, zato izpostavljen in sam. Ravno njegova poštenost, ko cefra in trga dobro od zla v svoji notranjosti, pa njegova moč, da v vsaki situaciji ohrani svoj glas, da se mu grlo ne zraste z grli njegovih prijateljev, bivših somišljenikov, so temeljne odlike te knjige. Kljub temu, da je večina esejev iz *Manihejske kronike* pisana neposredno, iz lastnega občutenja, vedenja in dvoma in da ne predstavlja statičnega in v sebi enotnega religioznega mišljenja, kakršno je, na primer, Hribarjevo sveto kot sveto, osvobojeno božjega, pa sta ravno poštenost in izreden pogum – takšnega je zmožen med Slovenci le Lojze Kovačič v svoji prozi – tisto občudovanja vredno in fascinantno. Z Rožančevim mnenjem se nam ni treba strinjati, še več; ugovarjamo lahko prav vsaki njegovi trditvi, pa moramo vseeno občudovati njegovo moč, s katero razkriva svojo šibkost in nemoč pred končnimi vprašanji; v malike, ki

jih ruši v imenu krščanstva, smo lahko še tako zaljubljeni, pa vendar mu moramo priznati pronicljivost in doslednost pri pisanju. Ravno ta doslednost samemu sebi, to precejanje sveta skoz lastno sito, da bi se na njem zasvetilo zrnce Enega, sicer povzroča kontradiktornost in kontroverzno samih esejev, hkrati pa nas ne more pustiti hladnih. *Manihejska kronika* je knjiga, ki nas provocira, da si skozi blodnjak tujega znanja s pomočjo Rožančeve izkušnje in njegovih dilem utremo lastno pot – lahko tudi povsem drugo, kot jo je ubral Rožanc – tudi s tem bo dosežen namen knjige.

Vera Vukajlović